

Uvod

Ono što bi za ovu knjigu uvodno trebalo reći, može se naći dosta podrobno izloženo u uvodima knjiga što su već izašle i u njima se iznose rezultati istraživanja provedenih na tragovima svetih pjesama naše pretkršćanske starine. Te su knjige *Božanski boj* (2008.), *Zeleni lug* (2010.) i *Gazdarica na vratima* (2011.) Ipak, mislim, ne bi bilo na mjestu ovdje samo uputiti na te uvode, kako god je svakomu tko nije čitao one knjige preporučiti da posegne za njima i za njihovim uvodima. Ovdje pak bit će najprimjerenije podsjetiti na ponešto od najvažnijega od svega što je tamo rečeno da čitatelj s time svježe pripravljen pristupi poglavljima koja slijede.

Radi se o našoj staroj vjeri, onoj koju su naši stari napustili i u ozračju karolinškoga poretka pridružili se latinskoj kršćanskoj Europi. U novije vrijeme možemo čak reći kada i gdje je to bilo. Kod bazilike posvećene svetoj Mariji i svetom Stjepanu na položaju Crkvina u selu Biskupija blizu Knina nađen je niz grobova koji se po svojim raskošnim prilozima nedvojbeno prepoznaju kao vladarski. Stariji među njima grobovi su s poganskim ukopima, a mlađi s kršćanskima. Taj jasni pogled na arheološke nalaze poznate još od 19. stoljeća zahvaljujemo sintetičkom djelu Maje Petrinec, kapitalnom i fundamentalnom, koje je, osobito za one koji stoje na rubu struke, stvorilo nove mogućnosti ekspertne i solidne orijentacije u bogatom arheološkom materijalu iz starohrvatskih nekropola.

Hrvati kao narod i kao vojska pokrstili su se negdje pod kraj osmog stoljeća pod svojim knezom na Crkvini u Biskupiji kod Knina. Dogodilo se to prije nego je na tom položaju podignuta bazilika.

Tamo su se pokapali njihovi kneževi i pripadnici kneževskoga roda još dok su bili pogani. Najstariji kneževski grobovi tamo pripadaju, naime, poganskomu arheološkom horizontu. Poslije je na tom pokopalištu izgrađena veličanstvena trobrodna bazilika s narteksom i westwerkom nad njim. A po ranokarolinškim mačevima i ostrugama što su nađeni kao prilozi u njihovim grobovima razabire se da su kneževi Hrvata i njihov rod bili saveznici franačkih vladara. Hrvatski su kneževi, dakako, priznavali njihovo vrhovništvo. Karolinško oružje nije se, naime, moglo kupovati u slobodnoj trgovini. Iz franačkih anala saznajemo da je u samom početku devetoga stoljeća u takvu položaju bio Borna, knez Dalmacije i Liburnije, nedvojbeno kršćanski knez pokrštenih Hrvata. Zahvaljujući arheološkim nalazima znamo kakvim je mačem bio opasan i kakve je ostruge imao na čizmama knez koji je na Crkvini u Biskupiji u prisutnosti franačkih misionara i vjeroučitelja s povišenog mjesta objavio skupljenomu narodu da su od sada kršćani i sam prednjačeći sagnuo glavu pod krst. Toga se je trenutka konstituirao novi europski narod, narod latinskoga ozračja, kršćanski narod Hrvata, koji je svoju državu poslije učinio nezavisnom od franačke vlasti i održao ju do danas i upravo ju sada, obnovljenu i od svih priznatu, uvodi u Europsku Uniju. Taj europski narod latinske kulturne orijentacije nastao je činom krštenja na Crkvini u Biskupiji kod Knina, na pokopalištu svojih kneževa, do tada nekrštenih pogana.

Ali Hrvati su imali svoju staru vjeru koja je donesena u nekadašnje rimske provincije Dalmaciju i Panoniju skupa s jezikom kojim i danas govorimo. Jezikom kojim su napisani i ovi redci. I svete pjesme obrednih tekstova te stare vjere bile su na tom jeziku. U njem je bila sadržana i izražena njihova svetost. Taj jezik je bio slavenski, kao što je slavenski i jezik kojim se piše ova knjiga.¹ Taj slavenski jezik zadržao je mnoge tragove stare vjere. Što manje su ti tragovi bili prepoznatljivi govornicima hrvatskoga jezika, to bolje su se čuvali jer se govornici nisu, kao dobri kršćani, libili rabiti ih i tako zadržavati. A u usmenu književnost svih naroda slavenskoga jezika ugrađeni su ulomci pra-

1 Usp. Belaj, 2007, 37-38.

slavenske sakralne poezije, svetih pjesama naše pretkršćanske starine. Kako se u tim obrednim pjesmama kazivao mit, izricali skroviti sveti odnosi u svijetu, skrovita istina o zbivanjima u njem, ti nam ulomci omogućuju da bar nešto pouzdano saznamo o svojoj staroj vjeri, o praslavenskoj vjeri koju su naši stari zajedno sa svojim slavenskim jezikom na prijelazu iz kršćanske kasne antike u najraniji srednji vijek donijeli na rimsko tlo, u nekadašnje provincije Panoniju i Dalmaciju i njome obilježili to zemljište, iščitavali njezine mitove iz novoga hrvatskog krajobraza.

Tu treba odmah reći, tako jasno i glasno da se ne može prećuti, kako to o čem je upravo bilo govora, nema nikakve, ili bar nema izravne veze s genetičkim podrijetlom stanovništva i narodā, nego samo s time koji je jezik u kojoj zajednici prevladao kao sredstvo sporazumijevanja i nositelj zajedničke predaje. O podrijetlu narodā ovdje se uopće ne govori. O tome genetičari u novim i najnovijim istraživanjima dolaze do izvanredno važnih, a često i iznenađujućih rezultata. Kad se ti rezultati srede i temeljito prosude i kad se te prosudbe slegnu u cjelovitu dobro utemeljenu sliku, znat ćemo o tome mnogo više i točnije nego smo do nedavno slutili da se može znati. Već se pokazalo da će podrijetlo stanovništva koje tvori narode današnjega svijeta biti znatno drukčije nego smo ga se naučili zamišljati. No to podrijetlo je jedno, pripadnost jezičnoj zajednici i tradiciji koju ona kao takva nosi drugo, a kulturni identitet opet treće.

Vrlo zoran primjer za to jesu Maltežani, narod čija je država, otok u Sredozemnom moru, punopravna članica Europske Unije. Njihov je jezik semitski i ima sva obilježja arapskoga. Ali oni nikako nisu Arapi, već po tome što nisu muslimani, pa im je i jezična kultura vrlo različita od arapske. Svoj jezik zovu malteškim i on njima posreduje kršćansku tradiciju. A o njihovu genetskom podrijetlu, njegovim dubokim mediteranskim naslojinama, ne znam reći ništa dok ne upoznam rezultate do kojih dolaze genetičari. Zanimljivo bi bilo usporediti te rezultate s onima koji će se dobiti za genetičko podrijetlo Sicilijanaca ili Tunizana. Svakako, na primjeru Maltežana jasno

se pokazuje da je potrebno dobro razlikovati jezičnu pripadnost, identitet po pripadnosti kulturnom krugu i genetičko podrijetlo stanovništva. Da bi se izbjegavali nesporazumi koji lako nastaju oko određivanja i pridruživanja narodā, treba dobro razlikovati to troje i uvijek znati o kojem se od toga upravo govori. Bez toga će se rasprava nužno zaplesti.

Nama se tijekom povijesti zaplela time što smo se tamo gdje je trebalo govoriti o narodima slavenskoga jezika navikli govoriti o Slavenima. Slavena kao naroda već dugo nema, iako se neki (Slovenci i Slovaci) još tako zovu. U ranome srednjem vijeku postojao je narod koji se zvao Slaveni, izvorno upravo *Slověne*, a pridjev pripadnosti uz to ime glasio je *slověnskъ*. Bio je to narod organiziran sebi svojstvenim, slavenskim, ustavnim poretkom i kao vojska sa sebi svojstvenom tehnikom ratovanja. Znamo da je taj narod vodio ratove, dakako s Rimskim carstvom, ali i s Avarima, pa i s Antima, narodom koji se, kako nam u 6. stoljeću kaže grčki povjesničar Prokopije, ni po čemu osim po imenu, dakle po organizaciji, i po svojem istočnijem položaju nije razlikovao od Slavena. Izričito kaže da im je vjera bila ista. Anti su poslije nestali. Zatrli su ih Avari kad im se nisu htjeli pokoravati.

Tih Slavena koji su bili narod, odnosno skupina jednako ustrojenih naroda, već dugo nema. Postoji, međutim, u Europi niz naroda kojih jezik i uz jezik vezana predaja potječe od njih i do današnjega dana pokazuju usku srodnost. Ti narodi pripadaju različitim kulturnim krugovima i imaju svaki svoj narodnosni identitet. Genetičko podrijetlo im se upravo intenzivno istražuje. Po onom što se do sada može znati o rezultatima, očekuju nas tu ne mala iznenađenja.

No sve to nije predmet ove knjige. Ona se bavi samo onim što se može znati o staroj vjeri tih naroda, o vjeri starih Slavena, praslavenskoj, po tragovima što je ona ostavila u jezicima tih naroda i osobito u tekstovnoj predaji njihove usmene književnosti. Ovdje se, koliko je to moguće, rekonstruiraju tekstovi, ne vjera, ne rekonstruiraju se mitovi, što se inače u literaturi mnogo češće susreće. Drugo je što ti rekonstruirani tekstovi obredno kazuju mitove, pa nam tako govore

o vjerskim sadržajima i predodžbama starih Slavena. To što dobivamo nova su i do sada nepoznata vrela za poznavanje naše stare vjere, a ne sama ta vjera ili njezini mitovi.

Rekonstruirati se ne mogu čitavi praslavenski obredni tekstovi, čitave svete pjesme. To je zauvijek propalo. Pristupačni su samo ulomci tih tekstova, veći ili manji, koliko su ušli u usmenu književnost narodā slavenskoga jezika i mi ih umijemo prepoznati. Taj posao je vrlo težak i mučno zapleten. Nema tu brzog i lakog napredovanja, nego sa valja baviti velikim brojem sitnih pojedinosti. Konačne sigurnosti u tome poslu nikada nema, ali se može postići i vrlo visok stupanj vjerojatnosti. Čitajući tri knjige spomenute na početku, svatko se može sam uvjeriti u to.

Po samoj naravi naših vrela slika koja se takvim istraživanjima dobiva nužno je fragmentarna. Njezina cjelovitost je samo težnja koja se, već prema mogućnostima, ostvaruje samo u većoj ili manjoj mjeri, nikada potpuno. O tome čitatelj uvijek mora voditi računa.

Svako je poglavlje u ovoj knjizi tako nastavak jedne rekonstrukcije. Započeta je u jednom od poglavlja triju knjiga spomenutih na početku i kad sam ih pisao, još ju nisam znao nastaviti. Iz izlaganja i bilježaka u ovoj knjizi jasno se razabire na što se u one tri knjige koje poglavlje nadovezuje. Cjelovitost pak mojega izlaganja ne proizlazi iz predočaba i sadržaja stare vjere, nego iz tragova usmene predaje njezina svetog pjesništva i obrednih tekstova. Cjelovitu sliku predočaba i sadržaja stare vjere treba tek uspostavljati, strpljivo, suzdržano i oprezno, na temelju tako rekonstruiranih ulomaka, koliko je to moguće. Moje istraživanje kojega se rezultati iznose u ovim knjigama postavlja to kao zadatak, a ne podastire kao gotov uradak.

Naša je stara vjera bila jako vezana za prostor doživljen kao božanski. Bila je u velikoj mjeri vezana uz zemljište i u njem je stvarala ljudski krajolik. To je u toponomastici, u mjesnim imenima, ostavilo traga do današnjega dana. Predajni sveti tekst odražava se tako u krajobrazu i njegovu nazivlju. Može se stoga naučiti iščitavati sa zemljišta kazivanje mita. Dio poglavlja u ovoj knjizi posvećen je

upravo tomu, a i u drugima je prisutno. To je poseban pristup svetih pjesama koji nam omogućuje saznati dosta toga što bi inače ostalo sasvim nepoznato. Pokazalo se je čak da je obrednost naše stare vjere bila zasnovana i na mjerništvu. Vedski propisi brahmanskih obreda pokazuju nam da je to u svojoj jezgri indoeuropska baština. Toj strani stare slavenske vjere posvećena je znatna istraživačka pozornost (Andrej Pleterski, Vitomir Belaj, Juraj Belaj). Mistka se predaja tako istražuje na detaljnoj zemljopisnoj karti ravnalom, šestarom i kutomjerom. Na slovenskom, hrvatskom, a u zadnje vrijeme i na galicijskom zemljištu u zapadnoj Ukrajini rezultati su obilni. Dakako, tu je potrebna velika kritičnost, i što se tiče temeljnih pretpostavaka metode, koju treba strogo preispitivati u svjetlu računa vjerojatnosti, i što se tiče njezine primjene na pojedinim točkama zemljišta. Ali uza svu potrebnu kritičnost nema dvojbe da je tu pronađen trag stare slavenske vjere i njezine obrednosti, razvijenije i razrađenije nego smo bili skloni misliti, srodnije obrednosti indijskih brahmana.

I kako god ostaje upitno jesu li takve geometrijske strukture doista »hijeroglifi« naše slavenske bespismenosti kojima se pečati i posvećuje prvi ustroj slavenske vlasti u novostečenoj zemlji na tlu dotadašnjih rimskih provincija i po tome »najstariji zapisi hrvatske povijesti«, kako je sklon tvrditi Vitomir Belaj, ipak se ne može sumnjati u to da se u tim topografsko-toponomastičkim strukturama čuvaju i tragovi prvoga naseljavanja ljudi slavenskoga jezika na tom tlu. Bilo bi doista poželjno da se više istraživača lati ravnala, šestara i kutomjera i sagne nad detaljnim zemljovidima južnoslavenskoga i drugoga slavenskog jezičnog prostora jer bi se usporedbom rezultata raznih osoba u primjeni iste metode saznalo više o njezinoj valjanosti nego se sada zna. Nema, međutim, dvojbe o tome da nas ona vodi do najstarijih razdoblja hrvatske povijesti u slavenskom jeziku i na današnjoj zemlji. Tu treba pažljivo promatrati razvoj istraživanja i pažljivo odvagavati snagu argumenata. Ustrajno utvrđivati stupanj vjerojatnosti. O svojoj staroj vjeri i uopće o svojoj davnoj prošlosti možemo saznati mnogo više nego nam se sada i u snu čini da je moguće.

U ovoj se knjizi traže ostatci pretkršćanske tekstovne predaje. Ali ona nam je pristupačna gotovo jedino preslojena kršćanskom. Ovo istraživanje se stoga mnogo mora baviti kršćanstvom naroda slaven-skoga jezika. Nije dosta samo sa stare tekstovne predaje skidati kršćanske naslojine, nego treba i pažljivo promatrati kako se pretkršćanska predaja preoblikuje i nastavlja u kršćanskoj, kako su novopokršteni ljudi elemente svoje stare vjere prilagođavali novoj, koja je za sve njih postala obvezatnom, i tako preoblikovane i prilagođene zadržavali i predavali dalje svojim potomcima. Znamo tako da su kultovi pojedinih karakterističnih svetaca zamijenili i nastavili kultove napuštenih bogova. Valjano istraživanje stare vjere zahtijeva dakle temeljito bavljenje kultovima kršćanskih svetaca. To ne zahtijeva samo veliko i razgranato znanje, nego i veliku osjetljivost i odmjerenu u sudovima. Ne smije se podleći napasti da se takvo zamjenjivanje očekuje da bude automatsko i mehaničko, ali se isto tako ne smiju previdjeti ni pravilnosti i pretkazivosti.

Nema tu čvrstih jedno-jednoznačnih odnosa. Istina je da gromovnik Perun često postaje sveti Ilija, također gromovnik, ali on postaje i sveti Mihovil, sveti Vid, pa i sveti Juraj. No sveti Juraj se češće susreće kao Perunov sin, proljetni bog Jarilo, mlad i neoženjen, koji trudnim hodom dolazi iz daleka na svetu svadbu, ljubavni sastanak sa svojom sestrom Marom, Moranom u zelenom lugu i time donosi godinu bujnu rodnošću. Božica se Mokoš pak prerušuje kao sveta Petka, ali vrlo često i kao naša Gospa, od milosrđa ili od site, kao na ušću Žrnovnice, jer je velika prelja, tkalja i pletilja. Iz tih se odnosa može saznati mnogo o našoj staroj vjeri, ali se na tom području valja kretati samo vrlo oprezno. U mojim knjigama, pa i u ovoj novoj, na mnogim se stranicama čita upravo o tome. Utvrđivanje staroga, ishodišnog stanja zahtijeva intenzivno bavljenje mijenjom. Valja iznaći i utvrditi kako se je stara vjera mijenjala u doticaju s kršćanstvom i kako se je kršćanstvo mijenjalo u tijesnom i dugotrajnom doticaju sa starom vjerom. Kroz duga stoljeća jedno je živjelo u uskom dodiru s drugim. Svečani čin na Crkvini u Biskupiji nije mogao trenutačno iščupati staru vjeru narodu iz duše.

Ova je knjiga nastavak, nije početak. Ona je svojevrstan dodatak prvima trima. Dodatak i u najdoslovnijem smislu jer je sva napisana pošto su one bile već objavljene. Ali ako i jest dodatak, upravo *appendix*, nije dovršetak. Sva istraživačka pitanja ostaju otvorena, svagdje su moguća nova otkrića. To je u samoj naravi istraživanja kojega se rezultati ovdje iznose, uvjetovano je samom metodom koja je tu omogućila novu spoznaju. Bit će tu još toga, neka se samo nađu poslenici. A za to je bitno ovladavanje metodom koja je ovdje primijenjena, ovladavanje potpuno i stvaralačko.